

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЧЕРНІГІВСЬКИЙ КОЛЕГІУМ»
ІМЕНІ Т.Г. ШЕВЧЕНКА
ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ, ЛІТЕРАТУРИ ТА
ЖУРНАЛІСТИКИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
«ОСОБЛИВОСТІ ЖІНОЧОГО ХАРАКТЕРОТВОРЕННЯ У
РОМАНАХ ВАСИЛЯ ШКЛЯРА «МАРУСЯ» І «ЧОРНИЙ ВОРОН.
ЗАЛИШЕНЕЦЬ»

Спеціальність 014 Середня освіта
Освітньо-професійна програма Середня освіта
(Українська мова і література)
Галузь знань 01 Освіта / Педагогіка
Освітній ступінь «МАГІСТР»

Виконала:

магістрантка 2 курсу, групи ____

ДОНЦОВА Юлія Аркадіївна

Науковий керівник:

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри української мови,
літератури та журналістики

Лілік Ольга Олександрівна

Чернігів 2024

Роботу подано до розгляду «___» _____ 20__ року

Студент _____

Юлія ДОНЦОВА

Науковий керівник _____

Рецензент _____

Кваліфікаційна робота розглянута на засіданні кафедри української мови, літератури та журналістики протокол № ___ від «___» _____ 2024 року.

Студент допускається до захисту роботи в екзаменаційній комісії.

Завідувач кафедри української мови,
літератури та журналістики _____

Т.Л. Хомич

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ АНАЛІЗУ ЖІНОЧОГО ХАРАКТЕРОТВОРЕННЯ	9
1.1. Жіночі образи як літературознавча проблема.	9
1.2. Історичний контекст як основа формування характерів у творчості Василя Шкляра.	18
Висновки до розділу 1	26
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ЖІНОЧИХ ОБРАЗІВ У РОМАНАХ ВАСИЛЯ ШКЛЯРА «МАРУСЯ» І «ЧОРНИЙ ВОРОН. ЗАЛИШЕНЕЦЬ»	28
2.1. Жіночий образ Марусі: героїзм і самопожертва	29
2.2. Символіка жіночих образів у романі «Чорний ворон. Залишенець»	32
Висновки до розділу 2	37
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО РОБОТИ З ТЕКСТАМИ РОМАНІВ ВАСИЛЯ ШКЛЯРА НА УРОКАХ В 11 КЛАСІ	39
3.1. Факультативний урок для учнів 11 класу «Жіночі образи в творчості Василя Шкляра»	40
3.2. План-конспект уроку на тему: роман «Чорний ворон. Залишенець» Василя Шкляра,	44
Висновки до розділу 3	47
ВИСНОВКИ	48
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	51
Анотація	59

ВСТУП

Актуальність дослідження. Важливим аспектом сучасної освіти є формування національної свідомості та збагачення духовного світу особистості. Література як мистецтво слова виконує у цьому процесі виняткову роль, адже через художні тексти відтворюється історичний досвід народу, формуються моральні та етичні орієнтири, розкриваються важливі соціокультурні аспекти.

У художній літературі глибоко закорінені моральні, етичні та національні аспекти, що сприяють формуванню світоглядної та культурної свідомості. Літературні твори є потужним засобом дослідження природи людських почуттів, міжособистісних стосунків і суспільних цінностей. Особливо важливими є літературні розвідки, що розкривають роль жінки, як носія національного духу, в різні історичні періоди. Особливе місце у цьому контексті займає українська історична проза, яка не лише репрезентує національні традиції, а й акцентує увагу на духовній стійкості людини у складні історичні періоди. У творах Василя Шкляра, зокрема романах «Маруся» та «Чорний Ворон. Залишенець», виявляються глибокі художні дослідження жіночого характеру, що дозволяють осмислити роль жінки в історії, її психологічну стійкість та моральні цінності.

Дослідження жіночого характеротворення в романах Василя Шкляра «Маруся» і «Чорний Ворон. Залишенець» є актуальним з кількох причин. По-перше, у сучасній українській літературі спостерігається посилений інтерес до проблем ідентичності, гендерних ролей та ролі жінки в історичних процесах. Василь Шкляр, відомий своїми глибокими національно-патріотичними творами, через жіночі образи відображає не лише суспільні й історичні трансформації, а й багатогранність людської природи.

По-друге, романи «Маруся» та «Чорний Ворон. Залишенець» демонструють унікальний підхід автора до створення жіночих персонажів, які відіграють ключову роль у розкритті історичних подій та конфліктів.

Зображення жіночих характерів у цих творах втілює поєднання традиційних уявлень про жіночу роль та нових підходів до її осмислення, що відповідає актуальним дискусіям про рівність та розмаїття в літературі.

По-третє, важливою є інтеграція аналізу літературних творів Шкляра в контекст сучасної української літератури та історичного наративу, особливо з огляду на підвищений інтерес до періоду визвольної боротьби України. Жіночі образи в його романах дозволяють глибше зрозуміти значення національної ідеї, героїзму та самопожертви у формуванні національної ідентичності.

Отже, тема кваліфікаційної роботи **«Особливості жіночого характеротворення у романах Василя Шкляра «Маруся» і «Чорний ворон. Залишенець»** є своєчасною і важливою для літературознавства, оскільки сприяє глибшому розумінню творчості Василя Шкляра, а також розкриттю ролі жіночих образів у літературному відображенні історичних подій і національного характеру.

Метою кваліфікаційної роботи є аналіз особливостей характеротворення жіночих образів у романах Василя Шкляра «Маруся» і «Чорний ворон. Залишенець». Поставлена мета передбачає реалізацію наступних завдань:

- проаналізувати жіночі образи як літературознавчу проблему;
- дослідити вплив історичного контексту на формування характерів;
- з'ясувати особливості жіночого образу Марусі як героїзм і самопожертву;
- визначити символіку жіночих образів у романі «Чорний ворон. Залишенець».

Об'єкт дослідження – творчість Василя Шкляра.

Предмет дослідження – особливості жіночого характеротворення в романах «Маруся» і «Чорний ворон. Залишенець».

Теоретичною основою дослідження стали дослідження у сфері літературознавства та гендерної теорії, зокрема роботи О.Башкирової [4],

Л.Буряк [7], Т.Гундорової [14,15], Ю.Маслової [24], І.Накашидзе [28], С.Павличенко [31-33], Я.Поліщук [35]; а також праці з аналізу художньої образності, характеротворення та стилістичних особливостей творчості Василя Шкляра, як-от: Є.Баран [3], А.Галич [9], П.Герасименка [10], А.Новикова [30], В.Пономаренко [3-38] та інших.

Для реалізації мети і завдань використано комплекс **методів наукового аналізу**, що дозволяють глибше розкрити особливості жіночого характеротворення у романах Василя Шкляра «Маруся» і «Чорний Ворон. Залишенець». Основним методом став структурно-семантичний аналіз, який дозволяє дослідити, як у творах вибудовуються жіночі образи, їхні символічні та смислові навантаження. Завдяки цьому методу можна простежити зв'язок між літературними прийомами автора та історичними реаліями, що впливають на формування характерів персонажів. Порівняльно-історичний метод дозволив проаналізувати жіночі образи у взаємозв'язку з контекстом відповідної історичної епохи. Метод психолого-літературного аналізу допомагає подивитись на внутрішній світ героїнь, їхні мотивації, емоційні переживання та вплив зовнішніх обставин на їхні вчинки та рішення. Цей метод сприяє глибшому розумінню специфіки ролі жіночих персонажів у сюжетах романів. Метод інтертекстуального аналізу показав особливості використання автором традиційних символів, архетипів і мотивів в побудові жіночих образів. Це допомагає побачити авторську інтерпретацію ролі жінки в історичному та національному наративах.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше здійснено цілісний аналіз жіночих образів у романах Василя Шкляра «Маруся» і «Чорний Ворон. Залишенець» з акцентом на їхню роль у формуванні національного характеру та відображенні історичних подій. Дослідження також розкриває авторську концепцію жіночого характеротворення через поєднання традиційних і модерних підходів у контексті сучасного літературного процесу.

Практичне значення цієї роботи полягає в можливості використання її результатів у методиці навчання української літератури в старшій школі. Аналіз жіночих образів у романах Василя Шкляра «Маруся» і «Чорний Ворон. Залишенець» сприяє формуванню у старшокласників глибшого розуміння історичного контексту та національних ідей, які відображаються в літературі. Матеріали дослідження можуть бути використані для підготовки уроків із вивчення сучасної української прози, проведення літературних дискусій, а також організації тематичних проєктів, що сприяють розвитку аналітичного мислення учнів і їхньої національної свідомості.

Апробацію результатів кваліфікаційної роботи здійснено на III Міжнародній науковій конференції «Інноваційна наука: пошук відповідей на виклики сучасності», 6 грудня 2024 р.м.Могилів-Подільський, Україна.

Опубліковано тези:

Донцова Ю.А. Формування гендерної культури старшокласників на уроках української літератури (на прикладі творчості Василя Шкляра). *Інноваційна наука: пошук відповідей на виклики сучасності: збірник наукових праць з матеріалами III Міжнародної наукової конференції*, м. Могилів-Подільський, 6 грудня, 2024 р. / Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп, 2024. 582 с. С.442-444.

Структура і обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи – 60 сторінок. Список використаних джерел складає 66 позицій.

У вступі викладає актуальність теми кваліфікаційної роботи, мета і поставлені завдання, об'єкт і предмет дослідження, теоретична основа дослідження, методологія та апробація основних результатів.

У першому розділі розкрито теоретичні основи аналізу жіночого характеротворення, зокрема проблема жіночих образів як літературознавча проблема та історичний контекст як основа формування характерів у творчості Василя Шкляра.

У другому розділі представлено особливості жіночих образів у романах Василя Шкляра «Маруся» і «Чорний ворон. Залишенець», досліджено героїзм і самопожертву як характеристики образу Марусі, символізм жіночих образів у романі «Чорний ворон. Залишенець».

У третьому розділі представлено розробку проблематики факультативних занять за романами Василя Шкляра, розроблено план факультативного заняття на тему «Маруся в сучасному світі: рольова гра» і плани-конспект уроку для 11 класу на тему «роман Василя Шкляра «Чорний ворон. Залишенець».

У висновках висвітлено основні результати кваліфікаційної роботи відповідно до поставленої мети та завдань. Список використаних джерел представлений 66 позиціями джерел, зокрема шість – англійською мовою.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ АНАЛІЗУ ЖІНОЧОГО ХАРАКТЕРОТВОРЕННЯ

1. Жіночі образи як літературознавча проблема

Центральною категорією роботи є категорія «характеротворення», яка виступає ключовою для теорії літератури, визначаючи глибину, виразність та значущість художніх образів. У загальному розуміння під літературним характером (від грец. обособливість, риса) розуміють сукупність душевних якостей, яка водночас конкретизує індивідуальність персонажа і узагальнює життєвий тип людей окремої соціальної або соціокультурної групи. Художній характер поєднує в собі загальні, типові риси й унікальні, неповторні якості; він є синтезом об'єктивного, що ґрунтується на соціально-психологічних реаліях людського існування, які стали основою для створення образу, та суб'єктивного, що відображає авторське бачення і оцінку цих реалій [48]. Літературний характер втілює загальне та унікальне, об'єктивне та суб'єктивне, що включає авторське бачення і водночас його інтерпретацію людської природи. За спостереженнями деяких дослідників, художній характер відноситься до так званих «вічних» тем, що вивчаються в межах гуманітарного дискурсу починаючи ще з часів античності, водночас отримуючи з кожною епохою певні нові конотації [28, С.99].

Важливість категорії характеру пов'язане не лише з тим, що він відображає риси окремої людини, але й з тим, що він репрезентує загальні соціальні чи психологічні закономірності, які є ключовими для розуміння доби, культурної епохи або моральних настанов. Будь-який конкретний образ може бути типізований як портрет людини певної епохи чи узагальненим типом поведінки, що виходить за рамки конкретної соціально-культурної ситуації [41, С.46]. Як приклад, можна згадати художні характери «Дон Кіхота» Мігеля Сервантеса, «Фауста» Йоганна Гете або «Моейсея» Івана

Франка, які стали зразками загальнолюдських характерів, висвітлюючи універсальні проблеми та моральні дилеми.

У своєму дослідженні характеротворення в неореалізмі, дослідниця Л.Рева визначає літературний характер, як категорію, що має тривалу історію формування. Згадуючи таких науковців, як Л.Тимофєєва, С.Шаталов, В.Фащенко, вона зупиняється на дослідженнях В.Фащенко, в яких до поняття художнього характеру науковець почав застосовувати психологію та інші суміжні науки. Зокрема, В.Фащенко не розмежовував категорію «характер» на жіночі та чоловічі образи, адже центральною для літератури завжди залишається людина з її трансформаціями, життєвими обставинами, індивідуальністю. У своїх працях він описував людину як біосоціальну істоту, яка здатна стати особистістю або залишитися на рівні простого індивіда, залежно від її діяльності, моральних орієнтирів та глибини світогляду [Цит. за: 41, С.47-48].

Дослідниця І.Накашидзе згадує таких літературознавців, зокрема як М. Жулинський та В.Фащенко, що стверджували таку природну специфіку характеротворення як взаємодію зовнішніх і внутрішніх аспектів образу. Зовнішнє проявляється у портреті героя, який може відображати його внутрішній стан, тоді як поведінка розкривається через вчинки. Водночас внутрішній світ персонажа передається через засоби, що відображають його психічне та емоційне життя. Цей підхід особливо притаманний письменникам-реалістам, які прагнули глибше розкрити характери своїх героїв [28, С.101].

У західному літературознавстві категорія художнього характеру часто розглядається як невід'ємна частина наративу. Сеймур Чатман у своїй праці «Сюжет і дискурс: Наратологічний аналіз у художній літературі та кіно» («Story and Discourse») підкреслював, що характер стає рушійною силою сюжету, визначаючи його розвиток [62]. Письменник акцентує увагу на тому, що характер відіграє ключову роль у формуванні сюжету, виконуючи функцію рушійної сили подій. Він розглядає персонажа як інтегральний

елемент наративу, що взаємодіє із сюжетом на декількох рівнях: як активний учасник дії і як носій певних ідей, які визначають тематичну спрямованість твору. За С.Чатманом, особливості характеру виявляються через його дії, репліки та внутрішні переживання, які формують зв'язок між подіями наративу та його головними ідеями [62].

Уейн Бут у книзі «Риторика художньої прози» («The Rhetoric of Fiction») акцентував на тому, як авторські прийоми впливають на сприйняття персонажа читачем. Автор докладно аналізує, як авторські прийоми формують сприйняття персонажів читачем. Він стверджує, що характер у літературному творі не існує окремо від способу його представлення. Авторські інструменти — від вибору точок зору до використання прямих і непрямих характеристик — визначають, як читач оцінює персонажа, співчуває йому чи засуджує його.

Бут також підкреслює важливість розподілу ролей між "передбачуваним автором" (implied author) та реальним читачем. Через це взаємодія між персонажем і читачем не лише розкриває характер героя, а й створює моральний контекст, у якому діють персонажі. Бут акцентує, що літературний характер є результатом діалогу між текстом і читачем, зумовленого авторськими виборами, які спрямовують читацьку увагу на ключові аспекти персонажа, такі як його мотивації, емоції чи еволюція протягом сюжету. Цей підхід демонструє, як авторська манера розповіді може не лише впливати на естетичне сприйняття твору, але й формувати його ідейний зміст [61, гл.ІІІ, V].

Ще один відомий західний дослідник-структураліст Поль Рікер у книзі «Час і наратив» («Time and Narrative») зосередився на інтеграції персонажів у структуру тексту. Ці дослідження показують, що літературний характер є результатом синтезу художнього задуму автора та сприйняття читача. За його словами, літературний характер стає результатом синтезу двох рухів: руху, що відображає час, і руху, що структурує цю відображену реальність. Рікер підкреслює, що кожен персонаж є не лише частиною наративної

структури, але й продуктом внутрішнього взаємодії між авторським задумом і тим, як читач інтерпретує цей задум через свій особистий досвід. Такий підхід дозволяє досліджувати персонажа як елемент, що не лише рухається у межах тексту, а й підлягає постійній зміні завдяки взаємодії з читачем.

Більш того, Рікер стверджує, що персонаж стає ключовим пунктом для дослідження зв'язку між часовою організацією та наративною логікою. Цей зв'язок, на думку Рікера, є основним для розуміння того, як наратив розвивається, впливаючи на перцепцію читача щодо характерів. Інтеграція персонажа у структуру тексту не є випадковою чи механічною, а складається з більш глибокого процесу, де час, події, та особисті сприйняття читача формують нові сенси. Тому літературний характер можна вважати результатом не лише творчого процесу автора, а й активної участі читача в осмисленні подій та мотивів персонажів [65, гл.1.3., С.52-90].

У літературознавчій теорії для створення літературного характеру описуються різноаспектні прийоми, зокрема: зовнішні ознаки (опис портрету, жестів, одягу, що можуть яскраво відтінити психологічний стан героя); вчинки і поведінка (саме через дії розкривається внутрішній світ персонажа і можна зробити висновки щодо його моральних настанов); думки та мова (внутрішні монологи і стиль мовлення індивідуалізують образ, зважаючи на його особисті якості); соціально-культурний контекст (обставини, оточення, середовище, у якому перебуває персонаж, допомагають зрозуміти мотивацію вчинків) [28, С.102]/

Часто сюжет художнього твору будується як історія становлення характеру. Опис середовища, обставини, конфлікти, взаємодія з іншими персонажами стають лише факторами, що впливають на становлення характеру, дозволяючи розкрити глибинні риси героя. Деякі жанри, наприклад драматичні твори можна розглядати саме не як подієвість, а як зіткнення характерів, що дозволяє автору зробити характеротворення як основний сюжет власного тексту. Саме з розвитком і ускладненням літератури з'явилась нагальна потреба не лише у дійових особах, а в

глибокій психологізації персонажів, що й призвело до формування багатогранних літературних характерів.

Вище уже зазначалось, що багато літературознавців, зокрема В.Фащенко, не поділяли тенденцію поділи на жіноче та чоловіче характеротворення в літературі, адже на першому плані має бути особистісний розвиток персонажів.

Натомість жіночі образи завжди були важливим елементом літератури. Вони відіграють ключову роль у відображенні соціальних, культурних і політичних змін у різні епохи. Теоретичне літературознавство, з одного боку, аналізує, як письменники представляють жінок, які ролі їм відводять, які стереотипи створюють. З іншого боку, літературознавці систематизують та формулюють методологічні підходи, що висвітлюють певні тенденції в літературних процесах, зокремах щодо питання жіночого характеротворення. Такі дослідження не тільки висвітлює творчу майстерність авторів, а й розкриває приховані соціокультурні механізми. Саме за допомогою вивчення різних методологій, можна виділити деякі класифікації жіночих образів у літературознавстві.

Визначна праця XX століття, а саме книга «Друга стаття» Сімони де Бовуар, в якій досліджується еволюція образу жінки в історико-культурному зрізі, показує соціокультурний контекст створення жіночих образів, коли образ жінки проявляється лише на контрасті, тобто створюється як «Інший» до чоловічого ідеалу. Саме ця робота дозволила побачити динаміку щодо розуміння та зображення жіночих характерів відповідно до того, як змінюється місце жінки в суспільстві XX століття [45].

Феміністська критика - це підхід до літературознавства та культурології, який аналізує літературу через призму гендерних відносин, ставлячи в центр уваги дослідження ролі жінок як авторок і героїнь, а також вивчення того, як жіноча ідентичність та феміністські теми зображуються в художніх творах.

У працях феміністських теоретиків, зокрема Елейн Шовальтер, розглядається роль жінок у літературі, написаній як чоловіками, так і жінками. Її робота «Література для них» («A Literature of Their Own») є важливим етапом у розвитку феміністської літературної критики. Вона зосереджується на аналізі жінок-авторок у британській літературі 19–20 століть, досліджуючи, як їхні твори відображають специфічний жіночий досвід, відмінний від традиційного чоловічого погляду на світ. Е.Шовальтер підкреслює, що образи жінок у літературі часто створюються через призму патріархальних уявлень. Чоловічі автори, навіть коли писали про жінок, мали схильність формувати їх у стереотипні образи, що підкріплювали домінуючі соціальні норми та гендерні ролі.

Власне саме феміністична критика максимально звернула увагу на різницю в зображенні жіночих і чоловічих образів в тогочасній літературі та запропонувала глибший аналіз цієї проблематики. Е.Шовальтер також наголошує на тому, що жіночі авторки мали можливість створювати альтернативні жіночі образи, що допомагало розвивати більш глибоке та різноманітне розуміння жіночої ідентичності в літературі. У своєму дослідженні вона використовує концепт "літератури для них" (A Literature of Their Own), який відображає унікальний голос і перспективу жінок-авторок, що не залежить від чоловічих уявлень чи авторитетів [66].

Вивчення питання жіночих образів як літературознавчої проблеми не можливе без згадування психоаналітичної методології, зокрема робіт Зігмунда Фрейда і Жака Лакана, які мали свій вплив на еволюцію розуміння жіночих образів в літературознавстві. Так, З.Фрейд розглядав психологічні феномени як підґрунтя літературних сюжетів і персонажів. Він стверджував, що багато літературних творів виявляють глибокі підсвідомі процеси, які не завжди можна усвідомити на рівні поверхневого сприйняття. Класичний прикладом можна назвати готичну літературу, де, на думку вченого, жіночі образи часто є не просто символами моральних або соціальних цінностей, але й проєкціями підсвідомих страхів і бажань [53].

Продовжуючи ідеї Фрейда, інший відомий вчений ХХ століття Жак Лакан розкрив механізм творення жіночої ідентичності. В своїй роботі «Екрітс» (Écrits) учений зазначав, що жіноча ідентичність виявляється в серії репрезентацій, які залежні від соціокультурних норм і мови, і в той же час вона постійно відчуває відчуження через недосяжність повної самосвідомості. Це відчуження і бажання бути впізнаною або впливовою є характерними для багатьох жіночих персонажів в літературі, де їхні образи часто сприймаються як частини символічного порядку, що намагаються знайти своє місце в структурі домінуючих ідеологій [63].

Психоаналітичний дискурс сприяв глибшому розумінню того, що жіночі образи в літературі є не лише культурними конструкціями, але й відображеннями підсвідомих страхів, бажань та конфліктів. Саме це, на нашу думку, сприяло деякій еволюції розуміння жіночих образів у літературознавстві, коли замість простого зображення жіночої долі, жіночі образи перетворилися на складні психологічні явища, що відображають глибокі внутрішні суперечності суспільства.

Жіночі образи в українській літературі відображають складний і багатогранний досвід українського народу, водночас репрезентуючи культурні та соціальні зміни різних епох. У наукових дослідженнях акцентується на ролі жінки як символу нації, берегині традицій і втілення емансипаційних ідей. Українське літературознавство має довгу історію аналізу жіночих образів, які виступають не тільки елементом художньої творчості, а й відображенням суспільних реалій та ідеологій.

Звернемось до становлення цієї проблематики в межах українського літературознавчого дискурсу. Вартує згадати відому роботу знаної української дослідниці та письменниці Соломії Павличко «Фемінізм», яку можна розглядати як початок феміністичної критики в українській літературі.

У статті «Фемінізм як можливий підхід до української культури» письменниця аналізує особливості застосування феміністичної критики у контексті класичної та сучасної літератури, особливо щодо традиції

народництва. Феміністичний підхід до аналізу української культури має потенціал змінити її трактування, пропонуючи новий погляд. Він може розхитати та зруйнувати закорінені патріархальні уявлення та ідеали народництва. Ідеал літератури, що виник під впливом романтизму і ставив за мету просвіту та визволення народу, водночас закріплював або ж створював нові форми патріархальності, нерівності, сексизму та субординації, які найчастіше проявлялися на рівні тих жіночих образів, які домінують в нашій літературі [33, С.34]. Характеризуючи сучасну їй Україну початку 2000-х тисячних, Соломія Павличко висуває на перший план два поняття – «відродження і повернення», які домінують в усьому гуманітарному дискурсі. Та хоча мотивація достатньо позитивна, відновити історичну справедливість, за формою таке відродження виглядає досить не якісно та поверхнево, зокрема це й стосується прописування тих жіночих образів, які почали домінувати в сучасній для письменниці українській літературі. «Однак мало хто ставить собі запитання, наскільки позитивними, тобто універсальними, гуманістичними, егалітарними є наші нинішні романтичні і героїчні ідеали?» [33, С.30]. Письменниця зауважує на все такому ж домінуванні патріархальної субординації художніх характерів чоловіків над жінкам, яке по факту маскується за подвійними стандартами, як-от, глибинною зневагою та прописані ролі героїнь для чоловіків. Саме така ситуація в українській літературі початку ХХІ століття може бути подолана феміністичною критикою, яка б не просто висвітлила цю проблему, але б спровокувала появу нових жіночих характерів. Зокрема, розвінчуючи міфи, серед трьох основних міф про ідеалізацію жіночого образу в літературі, коли «жінка є ідеалом, об'єктом поклоніння, адорації, натхнення» [33, С.33].

Складність дослідження еволюції розуміння жіночого характеротворення в українському сучасному літературознавстві полягає головним чином у більшій націленості критиків на аналіз особливостей чоловічого і жіночого письменства, тобто дослідження «жіночої» прози та поезії на тлі становлення української ідентичності. Формування жіночих

характерів в літературі, їхня трансформації, зміщення акцентів і контекстів розглядається побіжно, часто в контексті гендерної приналежності того чи іншого тексту конкретному автору (нпр., наукові розвідки Т.Гундорової щодо творчості Ольги Кобилянської та Лесі Українки). Але саме з феміністичної критики, на думку дослідниці Т.Гундорової, й почався поворот в українській літературі та гуманістиці [14].

Знаковою в цьому ключі можемо розглядати розвідку Т.Гундорової «Погляд на Марусю», де дослідниця акцентує на відсутності феміністичної свідомості в українському суспільстві через вплив глибоко вкорінених архаїчних моделей мислення. В основі таких моделей покладено патріотичні риторичні і етнографічні традиції (зокрема, на прикладах П.Куліша і В.Винниченка). В цій розвідці Т.Гундорова аналізує типові приклади жіночого характеротворення в українській сучасній літературі, які залишаються традиційно стереотипними, нереалістичними, примітивними. «Доводиться визнати, що характеристика чоловічого і жіночого типів художній еволюції нашої літератури посідає знамениту роль. Імена Наталки, Катерини, Марусі, Марії склали певний смисловий код української літератури. Неодмінним атрибутом їх стала ідеальність, яка створювала образ певного цілісного, повного народного світу, який просвічує крізь навіреальну візію жіночого образу» [15, С.16]. Одним з основних наслідків такої ідеалізації стає зведення жіночих характерів в літературі до об'єктів опису.

Можна стверджувати, що в часи написання цього дослідження науковиця передбачила кардинальні зміни в творенні жіночих образів в українській літературі завдяки краху патріархальної традиції, зокрема і за допомогою феміністичної критики, «коли вивільняється особлива жіноча суб'єктивність, манери вислову, способу мислення, які природно спрямовані на руйнування тиранії ідеалізованого значення...» [15, С.22]. Саме це можна спостерігати при аналізі жіночих характерів у романах Василя Шкляра, що є головною метою цього дослідження.

1.2.Історичний контекст як основа формування характерів у творчості Василя Шкляра.

Історичний контекст в літературі безпосередньо пов'язаний з концептом пам'яті та національної ідентичності. Сучасна українська література, як уже зазначалось у першому параграфі, продовжує переживати багато трансформацій пов'язаних з поверненням національної пам'яті. У таких націй, як українська, з тривалою болісною історією відстоювання власної самобутності, відношення до історичної пам'яті займає особливе місце в літературному дискурсі. Тому історичний контекст у сучасній українській літературі широко представлений, пам'ять як засіб подолання посттоталітарної травми залишається необхідною умовою формування національної ідентичності. Дослідниця О.Пухонська виділяє три проблематичні площини, в яких слід розглядати літературну версію інтерпретації тоталітарної пам'яті, а саме: хронологічну, поколіннєву, соціальну, при цьому хронологічна залишається найбільш важливим аспектом [40, С.215].

З кінця 1990-х років український художній дискурс засвідчує розуміння наявності національної травми та пошуків і реконструкції історичних причин її тривалого існування. У сучасних текстах, таких як «Танго смерті» Юрія Винничука або «Музей покинутих секретів» Оксани Забужко, герої часто мають багатовимірний зв'язок із минулим через історичну пам'ять. Ці тексти демонструють, як історія стає частиною особистісного конфлікту або рушійною силою особистісних чи суспільних змін. Художні тексти з історичним контекстом часто формують характери через соціальні зміни або моральні дилеми.

Дослідниця Рутар Х. звертає увагу на дослідження німецьких учених Астрід Ерль і Ансгара Нюннінга, які виділяють три основні напрями літературознавчих підходів до вивчення пам'яті. Перший – пам'ять

літератури, що охоплює аналіз жанрових особливостей та інтертекстуальності. Другий – пам'ять у літературі, яка фокусується на представленні пам'яті у художніх текстах. Третій – література як засіб передачі культурної пам'яті, що підкреслює її роль у збереженні та трансляції спільних уявлень про минуле. Література виконує цю функцію, актуалізуючи спогади через їх наративізацію, тобто створення структурованих оповідей.

Зокрема, найбільш очевидними формами, які слугують для цього, є історичний роман, біографія та мемуари. Проте літературні форми не залишаються сталими: сучасний роман стає більш багатовимірним, поєднуючи в собі не лише оповідні елементи, а й візуальні – такі як фотографії та картини. У деяких випадках ці нововведення створюють абсолютно нові виміри мистецтва, прикладом чого є твори Вініфреда Зебальда чи Мартіна Поллака, які поєднують текст із візуальними образами, розширюючи межі традиційного роману [42, С.188-189].

Концепт пам'яті та історичний контекст сьогодні відіграють значиму роль. Можна відзначити тенденцію, коли в сучасній українській літературі домінує акцент на культурі історичної пам'яті як ключовому інструменті, здатному захистити суспільство від ризиків повторення минулих трагедій. Культура відіграє визначальну роль, оскільки саме вона формує і підтримує систему цінностей, норм та моральних обмежень, які є основою для суспільного життя. Завдяки культурі встановлюються чіткі межі між прийнятним і неприйнятним, чесним і аморальним, створюючи моральний каркас для спільноти.

Водночас культура не є безмежною: її простір визначається самою історією. Коли ці межі стираються або порушуються, суспільство втрачає здатність до саморегуляції і ризикує зануритися в хаос, де домінує варварство. Таким чином, саме через літературні тексти сучасна українська література утверджує важливість культури історичної пам'яті як бар'єра, що стримує руйнівні сили забуття і деградації [27, С.291].

У цьому ракурсі саме історичний контекст має ключове значення для сучасної української літератури, оскільки культура слугує життєвим світом особи, забезпечуючи психологічну безперервність існування суспільства. Саме через культуру людина отримує змогу проникати у минуле, переосмислювати його та проектувати у сучасність і майбутнє, формуючи безперервне соціокультурне середовище. Культура виступає адаптаційним процесом людського пізнання, що охоплює як внутрішній світ людини, так і зовнішній соціальний простір.

Ще до того, як з'являється знання про предмет, існує культура цього знання, яка визначає питання, стиль їх формулювання та підходи до розкриття реальності. Крім того, традиція оцінки культури нерідко враховує її контекстуальність — тобто рівень, на якому культура наповнює життя суспільства. Людина як продукт культури формується у межах того культурного фону, який визначає її соціалізацію, і не може обирати цей контекст за власною волею, адже саме культура задає межі її суспільного буття [27, С.292].

Проблематика культури як життєвого контексту, що формує особистість та зберігає безперервність соціального середовища, знаходить своє яскраве відображення у творчості Василя Шкляра. Його романи «Чориний ворон (Залишенець)» та «Маруся» досліджують саме ті аспекти історичної пам'яті й культурного фону, які стають визначальними у формуванні колективної та індивідуальної ідентичності. Письменник майстерно використовує історичні реалії як основу для художнього переосмислення минулого, пропонуючи читачеві зануритися у складну і багатовимірну історичну атмосферу, яка виховує новий погляд на зв'язок минулого і сучасного.

У цих романах можна відслідити демонстрацію того, як культура і традиції виступають інтегральною частиною національного опору, що формує героїв як носіїв певної системи цінностей. Через конфлікти, особисті трагедії та боротьбу героїв, В.Шкляр підкреслює важливість збереження і

трансляції історичного досвіду для уникнення повторення минулих помилок. Ці твори не лише висвітлюють героїчні сторінки української історії, але й торкаються глибинних аспектів людської свідомості, розкриваючи, як історичний і культурний контекст впливає на вибір і вчинки особистості.

Василь Шкляр є одним із найвідоміших сучасних українських письменників. Його творчість, що охоплює широкий спектр жанрів, здобула численні нагороди і визнання. Однією з визначальних рис письменника є вміння використовувати історичний контекст як основу для створення художніх текстів, які відтворюють національні ідентичності та акцентують увагу на героїчних моментах української історії.

Письменницький шлях Василя Шкляра розпочався зі здобуття освіти та журналістської діяльності. Навчання в Єреванському університеті, де він опанував вірменську мову і познайомився з творами вірменських класиків, розширило його культурний і літературний кругозір. Згодом, працюючи журналістом і перебуваючи у «гарячих точках», він здобув досвід, який згодом став матеріалом для багатьох його романів.

Перші літературні спроби Шкляра датуються 1970-ми роками, проте справжнє визнання прийшло до нього у 1999 році з романом «Ключ». Саме після цього твору стало очевидно, що автор має унікальний хист до створення сюжетів, які захоплюють читача не лише драматичними поворотами, але й глибоким осмисленням людської природи. Водночас він продовжував розвивати свої ідеї, звертаючись до історичних тем, що стали ключовими у його подальшій творчості.

Роман «Чорний Ворон. Залишенець» [57] став знаковою подією в українській літературі. Автор вибирає як історичний контекст один із найбільш невизначених та ідеологічно засмічених сюжетів української історії початку XX століття, розкриваючи боротьбу повстанців Холодного Яру проти більшовицького режиму, використовує реальні історичні факти та архівні документи. Дослідник В. Пономаренко у своїх роботах зазначає, що архівні джерела відіграють ключову роль у створенні художнього тексту, а

сам письменник, Василь Шкляр майстерно інтегрує їх у свої твори, створюючи потужну національну ідентичність [38].

Сам Василь Шкляр підкреслює, що українська література часто акцентує на трагічних сторінках історії, таких як Голодомор чи репресії, тоді як героїчні моменти залишаються поза увагою. Його твори спрямовані на формування національно свідомого громадянина, здатного до активної участі в розбудові держави [56].

Історичний контекст роману «Чорний ворон. Залишенець» - це одні з найбільш жорстоких і невизнаних сторінок української історії XX століття, які не лише замовчувались, але й повсякчас перекручувались. Складність дослідження двадцятих років XX століття в українській історії прослідковується вже з того, що й зараз, відроджуючи історичну пам'ять та формуючи національну ідентичність, вітчизняний художній дискурс рідко звертається до опису чи реконструкції періоду Української революції 1917-1921 років, тим більше подій Холодноярської республіки 1918-1922, описаної в романі В.Шкляра.

Сам письменник захоплювався повстанською боротьбою українців 20-х років минулого століття, але зауважував, що готувався до цього роману майже два десятиліття, досліджуючи архіви того часу. «Ця тема вимагала серйозного підходу, адже навіть за такого підходу очікував опозицію від тих, хто дивився історію крізь призму радянських стереотипів. Я розумів, що мене можуть звинуватити в ідеалізації повстанців, котрих ще нещодавно називали бандидатами. Тому кожна подія, бойова сцена чи навіть портрет героя в романі ґрунтуються на документальних свідченнях. Архіви чекістів, на щастя зберегли цінну хронічку тієї епохи, яка й стала основою для створення цього художнього твору» [54].

Велика архівна і документальна робота все ж не робить цей роман історичним, а в своїй більшості літературознавці констатують його зразок масової літератури, де історичні події Холодноярської республіки треба розглядати як контекст, що допомагає формуванню характерів як головного

героя роману, Івана Черновуса, який знаходиться у конфлікті між особистим життям і боротьбою за батьківщину, так і образів повстанців, жіночих образів. Так, Петро Герасименко вважає цей художній текст ідеологічною зброєю, «яка здатна впливати на хвору колоніальну українську свідомість», залишаючись знаковим, тому що називає речі своїми іменами [10]. При аналізі історичних подій на українських землях на початку XX століття письменником не використовуються зайва терпимість, двозначність чи обережність у висловлюваннях. Окупант і ворог України названі прямо і чітко. Так само вказано на характеристики українців того часу, а також сучасників, які завадили їм створити свою державу та забезпечити гідні умови життя.

Одним з цікавих елементів історичного контексту роману можна вважати створення образу постанців, яке письменник дещо романтизує, називаючи «залишенцями», лісовиками, які до смерті боролися з окупаційною владою, не складаючи зброї. Саме цей образ «Залишенця» в історичному контексті, максимально дозволив письменнику зробити свій внесок у відтворення колективної історичної пам'яті, що сьогодні видається максимально актуальним і нажаль реалістичним. «Наші останні герої – залишенці, як і самураї, були, по-суті, самотніми вовками. Вони залишилися вірні своїй ідеї й тоді, коли від них усі відвернулися...Важко уявити цей розпач. І полювали на самотніх лісовиків, як на вовків, зусібіч розставляючи пастки» [54]. В.Шкляр зображує повстанців як героїв, які протистоять радянській окупації, акцентуючи на їхній витривалості та моралі. романтизує повстанців, водночас вдаючись до критики політики УНР, що додає об'єктивності у висвітленні історичних реалій.

Як зауважила дослідниця О.Пухонська, обираючи для історичного контексту період завершення боротьби холодноярівців, письменник підкреслює двоїстий характер національної свідомості. З одного боку, домінує тема зневіри в боротьбі, коли «більшовицька пропаганда робила свою справу», а з іншого – через грабіжницьку і репресивну поведінку

окупантів, чоловіки все ж вирушали в ліс аби продовжували боротьбу [39, С.66].

Підсумовуючи, можемо стверджувати саме про історичний контекст, а не ретроспективу в романі «Чорний ворон. Залишенець», адже тут поєднується історична лінія з переживаннями головного героя. Автор вдається до магічного реалізму, деякі історичні події Української республіки трактує неоднозначно, романтизує отаманів, проте між рядків «читається нехіть і самого автора до Петлюри і його уряду», всі військові операції, на думку деяких дослідників, схожі на вистави або концерти, що характерно для творів масової культури. Отже, історичний контекст адаптується до масового сприйняття, що певним чином може знецінювати самі історичні події та уроки, які з них слід виносити [11].

Після «Чорного Ворона» Шкляр створив роман «Маруся», у якому він продовжив дослідження маловідомих аспектів української історії. Як зазначає доктор філологічних наук А. Новиков, творчість Шкляра дозволяє осмислити історичний досвід криз призму людських доль, що робить його твори надзвичайно актуальними в контексті сучасної української літератури [55].

У романі «Маруся» письменник знову повертається до історичної пам'яті українського народу початку ХХ століття. Історичним контекстом роману «Маруся» Василя Шкляра слугують події 1918-1919 років, коли Україна знаходилась у національно-визвольній боротьбі. Історичне тло твору ґрунтується на реальній історії родини Соколовських із села Горбулів на Житомирщині, які стали уособленням відваги й жертвності українського народу. Три рідні брати – Олекса, Василь і Дмитро, очолили загони повстанців у боротьби з більшовиками. Загибель одного брата змушувала на його місце встати наступного і очолити опір, так усі троє загинули. Саме тоді їхню справу продовжила 16-річна сестра Саша, яка взяла псевдо «Маруся». Її юнацька відвага і рішучість вражають: під її проводом об'єдналися тисячі козаків, які не боялися вступати у бій за свободу України.

Історія цієї родини, збережена у спогадах очевидців та архівних матеріалах, привернула увагу Василя Шкляра, який вирішив увіковічнити її у своєму романі. Автор ретельно досліджував епоху, вивчаючи документи, щоденники й усні розповіді українців, які зберегли багатий пласт історичної пам'яті про визвольні змагання. Це дозволило відтворити реалії того часу з максимальною точністю.

Період 1918-1919 років у романі постає як час надзвичайної напруги, коли українці протистояли переважним силам ворога, відстоюючи свою державність. Книга також підкреслює роль жінки у визвольній боротьбі, показуючи, як Маруся стала символом незламності й сили духу. Саме тому роман «Маруся» є не лише художнім твором, але й важливим внеском у розуміння історії боротьби українського народу. Василь Шкляр вдало переносить читача у події сторічної давнини, які своєю драматичністю та актуальністю знаходять відлуння і в сучасній боротьбі за незалежність України. Події відбуваються під час громадянської війни на теренах Центральної України, передусім Київщини. Дівчина, яка ще вчора була гімназисткою і відвідувала заняття, бере собі ім'я Маруся, бо це «найупертіше жіноче ім'я» і поруч з легендарними отаманами (Орлик, Ангел, Зелений) тривалий час бориться за національну ідею.

У цьому романі вартує ще звернути увагу на такий історичний контекст як введення автором художнього образу Симона Петлюри, званого діяча визвольних змагань, постать якого й до сьогодні залишається неоднозначно оціненою як історичними хронічками, так і художнім дискурсом. В очах майбутньої отаманши Петлюра здався простим цивільним чоловіком, який не здатен до рішучих дій. В діалозі з діючим генералом він викazuje повне нерозуміння ситуації, а отже в романі письменник обирає ту лінію, коли саме прорахунки Симона Петлюра, його нерозуміння реальної військової ситуації, невміння балансувати між «східняками» і «галичанами» врешті-решт призвело до втрати Української республіки. Також особистісного зображення мають в романі й галицькі війська, які В.Шкляр романтизує, що робить дещо

спотвореним реальну історичну правду про західноукраїнське воїнство. Він описує їх, як тих, що мандруючи Україною, поводитися так, що ніде не забрали в людей ані зернини. Навпаки, під час жнив, навіть у перервах між боями, допомагали збирати врожай, беручи для себе лише символічний п'ятий сніп. Саме тоді місцеві жителі змогли оцінити їхню мову, поведінку та порядність. [55, с.17].

Загалом більшість дослідників вбачають в обох романах хрестоматійний зразок виховання патріотизму та національної ідентичності, що є максимально актуальним сьогодні. Натомість історичний контекст обох романів Василя Шкляра «надмірно романтизовані», а тому тягнуть за собою певний скептицизм щодо достовірності та відповідності описаних характерів реальним історичним прототипам [30, С.23].

Висновки до розділу 1

Літературний характер є органічною частиною художнього твору, що синтезує в собі соціальні, психологічні та естетичні аспекти. Його багатогранність робить літературу універсальним засобом дослідження людської природи. Західні й українські дослідники у своїх підходах до вивчення характеротворення акцентують увагу на різних аспектах, але всі вони сходяться на думці, що літературний характер є «новою реальністю», яка через мистецьке узагальнення допомагає краще зрозуміти людину.

Характеротворення посідає важливе місце в літературознавстві, оскільки воно визначає спосіб художнього втілення людини в літературі. У межах літературного твору характер є синтетичним конструктом, що поєднує зовнішні та внутрішні риси персонажа, його психологічну структуру та взаємодію з середовищем. Науковці підкреслюють, що створення переконливого образу героя передбачає використання широкого спектра літературних прийомів, які відображають суспільні, культурні та моральні аспекти його існування.

Жіночі образи в літературі — це не лише відображення суспільних норм, а й інструмент їх трансформації. Аналізуючи ці образи, ми отримуємо глибше розуміння як історичного контексту, так і сучасних проблем гендерної рівності.

Історичний контекст відіграє центральну роль у творчості Василя Шкляра, формуючи його персонажів і сюжети. Завдяки глибокому осмисленню національної історії, автор створює образи, які не лише відображають минуле, але й резонують із сучасністю. Його герої символізують незламність українського народу, а їхні внутрішні конфлікти роблять історичні події більш близькими до читача. Романи «Чорний ворон. Залишенець» і «Маруся» посідають чільне місце в сучасній українській літературі, зокрема в контексті повернення історичної пам'яті та формування національної ідентичності українців.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ЖІНОЧИХ ОБРАЗІВ У РОМАНАХ ВАСИЛЯ ШКЛЯРА «МАРУСЯ» І «ЧОРНИЙ ВОРОН. ЗАЛИШЕНЕЦЬ»

У літературознавстві прийнято багато різних схем аналізу характерів, натомість є певні універсальні позиції щодо формування образу персонажа. До них належать відображення зовнішніх рис, таких як обличчя, фігура, костюм, які часто передають авторське ставлення до героя. Психологічний аналіз розкриває внутрішнє життя персонажа через деталізований опис його почуттів, думок і мотивів. Характер героя виявляється у його діях, стосунках з іншими людьми, у мові та відчуттях.

Автор може давати безпосередню або непрямую характеристику героя, яка інколи буває іронічною. Інші персонажі також можуть оцінювати героя, а його образ розкривається через зіставлення або протиставлення з іншими діючими особами. Важливими є також умови, в яких живе герой: інтер'єр, природа, соціальне середовище та суспільство, що допомагають глибше зрозуміти його думки й почуття.

Особливе місце займає художня деталь — опис предметів або явищ навколишнього світу героя, які можуть виступати символами та відображати широкі узагальнення. Також враховується, чи має персонаж прототип. Усі ці аспекти спрямовані на створення цілісного та багатогранного образу героя, і можуть розглядатись як складові характеротворення [28, С.100].

Своєрідністю романів Василя Шкляра «Чорний ворон. Залишенець» [57] і «Маруся» [55], на думку багатьох літературознавців, є те, що письменник уникає психологічного аналізу героїв, вони позбавлені внутрішніх монологів, і їхні переживання, емоції читачу транслиуються іншими засобами, зокрема через сприйняття оточуючими.

У романах В.Шкляра відчутно бракує глибокого психологічного занурення: відсутні не лише детальні аналізи внутрішнього світу героїв, а навіть поверхневі описи. Емоційність чи певна настроєвість не здатні компенсувати відсутність психології у прозі, особливо епічного жанру.

Особистість, особливо в переломних моментах, завжди стоїть перед вибором між протилежностями, але цей вибір включає безліч нюансів і відтінків. Найглибші зміни відбуваються насамперед у душевній сфері, і саме тонкі деталі, такі як погляд, жест чи скупе слово, стають ключовими для розуміння персонажа. Саме тому обидва романи критики частіше романами масового характеру, з акцентом на пропаганді, що виключає складну психологічну побудову характерів чи глибокий внутрішній світ героїв [11].

2.1. Жіночий образ Марусі: героїзм і самопожертва

Роман «Маруся» поділений на три частини, кожна з яких містить певну кількість розділів. Кожна частина починається епіграфом з народної повстанської пісні «Буде нам з тобою що згадати...», рядки якої безпосередньо пов'язані з ключовими подіями розділу або характерами героїв.

Головна сюжетна лінія хронологічно проходить через 1919 рік, але в романі є частові вставки з таких років, як квітень 1937 р., вересень 1964 р., грудень 1988 р. Такий авторський прийом з хронологією, з одного боку, є оригінальним для сприйняття тексту читачем, з іншого, дозволяє письменнику показати тяглість вибраної долі сім'ї Соколовських, що відображена в житті усіх її поколінь. Дослідники творчості Василя Шкляра вбачають міфологізацію одним з важливих прийомів характеротворення його героїв. Так, у романі «Маруся» цей прийом з хронологією дозволяє залишити без відповіді та дати надію щодо долі головної героїні, адже у своїх споминах її мама Ядвіга говорить, що вона жива, а питання щодо життєвого шляху отаманши Марусі, які постійно переслідували її сім'ю, також допомагають міфологізувати цю героїчну постать.

За спостереженнями А.Новикова, Василь Шкляр описує головну героїню в світлих тонах, максимально симпатизуючи усьому, що складає її характер. Цілісність характеру героїні відображена вже в тому, що Маруся

воює не лише за свій повіт, як зазвичай це зустрічалось в ті роки у повстанців, але націлює своїх козаків на «велику війну за Україну». Цим автор показує героїню як далекоглядну, прозорливу та розумну отаманшу, яка мислить стратегічними категоріями, розуміючи всю глибину ситуації, що скалалась для їхньої території. На відміну від уславленої Жанни Д'Арк, отаманша Маруся воювала не іконою, адже йшла проти загарбників її землі, тому вміло володіла і револьвером, і карабіном [30, С.21].

Маруся, як центральний образ роману, активно бере участь у боротьбі об'єднаної Української Галицької Армії проти ворогів. Саме для висвітлення цього історичного контексту автор вводить вигаданого героя Мирона Гірняка, персонаж якого дозволяє розкрити любовну лінію в романі, яка дозволила вивести образ Марусі з однобічного персонажу-борця за свободу, але й висвітлити її жіночі риси, що робить її образ багатограним і цілісним, максимально позбавленим стереотипного розуміння української жінки.

Історичні події роману розгортаються в різних місцях: від села Горбулів до Києва та Брусилова, з додаванням метафізичного простору, зокрема, коли Мирон хворіє на тиф і бачить видіння покійного батька.

Як вже зазначалось вище, в романі відсутні прямі психологічні характеристики, зокрема автор позбавляє героїв внутрішніх монологів, які зазвичай є літературним прийом, що дозволяє легше розуміти характеротворення того чи іншого персонажу. Натомість письменник майстерно показує психологічні стани героїні, висвітлюючи їх через оточуючих. Так, на рішення Олександри стати отаманшою і взяти ім'я Маруся, її мама Ядвіга: «але тіло – то тільки сота часточка від того, що може зчитати матуся з очей дочки, і Ядвіга Квасніцька побачила в тих синьо-сірих очах таке, що боялася й думати» [55, С.191].

Образ Марусі робить цілісним саме її зовнішність, яка втілює гармонію жіночої краси та сили. Її синьо-сірі очі, що надають загадковості, та золотиста коса, яка спадає на плече, символізують чистоту й незалежність [55, С. 23]. Її ніжна фігура, маленький зріст і витонченість підкреслюють

молодість і тендітність, хоча водночас вони не позбавляють її внутрішньої стійкості. Зовнішні деталі – наприклад, її чітко окреслені вилиці чи струнка фігура - не лише описують Марусю як вродливу, але й додають їй рис незламності та сміливості.

Більшість критиків розглядають головну героїню В.Шкляра як образ «жінки-борчині». Маруся виступає як приклад жінки-воїна, яка ламає стереотипи щодо ролі жінки у суспільстві. Її спосіб рухатися, описаний як легкий і пружний [55, С. 53], свідчить про фізичну підготовку й впевненість. У козацькому одязі з револьвером за поясом вона виглядає не менш гідно, ніж чоловіки, а її поведінка випромінює силу духу. У бою вона діє сміливо, впевнено командує своїм загonom і викликає повагу навіть у найсуворіших бійців.

Під зовнішньою рішучістю та військовим характером прихована її жіночність. Відчуття тепла й ніжності розкриваються через її взаємини з Мироном. Вона відчуває до нього сильні почуття, але демонструє їх у стриманій і навіть сумній формі. Наприклад, обійми Марусі сповнені смутку, а її зізнання у коханні супроводжується бажанням підтримати Мирона у важкі часи [55, С. 100]. Її жіноча природа виявляється також у моментах внутрішньої боротьби, де сила любові і вразливість переплітаються.

Вище ми вже зазначали про міфологізацію образу Марусі не лише в книзі, але й в реальній історичній площині. В романі письменник звертається до багатьох прийомів, зокрема специфічній хронології, що дозволяє показати міфологічність головного персонажа, навіть для власної родини. Таким чином навколо Марусі створюється своєрідний ореол міфу. Селяни вірять, що вона володіє магічними здібностями, знанням волхвів і може чаклувати [55, С. 168]. Її порівнюють із чарівницею, яка зберігає таємниці природи й минулого. Окрім того, її постать оточена легендами про скарби, які вона нібито заховала, і магічні обереги, які їй допомагають [55, С. 177]. Така міфологізація додає її образу величі та містицизму, а також є невідомою складовою художніх творів, розрахованих на масового читача.

Маруся уособлює героїзм через свою готовність жертвувати собою заради інших. Вона бере на себе роль отамана після загибелі братів, стаючи лідером свого загону, хоча це й означає постійний ризик. Її рішучість у боротьбі за Україну та незламна воля символізують не лише особисту силу, а й відданість своїй землі й народу. Вона діє всупереч обставинам, піднімає бойовий дух свого загону й намагається вплинути на майбутнє України.

Підсумовуючи можна навести критичну думку Тетяни Трофименко, яка аналізуючи сім типів жіночих образів у сучасній українській літературі, вважає образ Марусі образом «жінки-борчині», який занадто ідеалізований, тому викликає змішані враження. З одного боку, Маруся стає уособленням національного пафосу й незламної рішучості «держати Україну», але вона межує з надмірністю, коли її наділяють надприродними здібностями, як-от «відводити кулю рукою» або рятуватися з безвихідних ситуацій. З іншого боку, автор демонструє її тендітність і людяність, протиставляючи її як борця та жінку. Історію кохання Марусі та Мирона дослідниця називає невдалим стилістичним експериментом, а образ головної героїні сконструйовано занадто прямолінійно, що відповідає канонам маосової літератури. Сила Марусі полягає у її здатності протистояти обставинам завдяки власним навичкам і таланту. Водночас її образ залишає відчуття невиправданої ідеалізації, що заважає йому зрівнятися за популярністю з романом «Чорний Ворон. Залишенець» [50].

2.2. Символіка жіночих образів у романі «Чорний ворон. Залишенець»

У романі «Чорний ворон. Залишенець» жіночих образів доволі багато, деякі проходять певними епізодами, але загальною темою можна окреслити доволі актуальну для українського сьогодення тему «жінка та її доля під час війни». На відміну від роману «Маруся» жіноче характеротворення в цьому романі безпосередньо пов'язано з чоловічими персонажами, зокрема

характери головних героїнь (Тіна, Дося Апілат, Ганна Веремія) формуються і розкривають протягом усього роману через ті події та страшні ситуації, в які вони змушені пережити через свою приналежність до повстанців.

Жіночі образи у романі «Чорний ворон. Залишенець» займають важливе місце, формуючи атмосферу твору та розкриваючи глибокі символічні пласти. Тіна, Ганна Веремія та Дося Апілат — це не просто персонажі, вони уособлюють окремі аспекти боротьби, любові, відданості й незламності духу. Розберемо характеротворення цих образів.

Тіна є втіленням тихої, але глибокої сили, що підтримує головного героя, Чорного Ворона. Її образ наповнений символікою спокою та любові, яка стає джерелом сил у важкі часи. Її рухи описані як м'які та ледве помітні, що створює відчуття крихкості й водночас внутрішньої стійкості. Наприклад, сцена, де вона м'яко випрочується з обіймів і спокійно починає одягатися, підкреслює її витонченість і спокій [57, С. 229]. Її образ у романі можна розглядати як символ надії, яка допомагає витримати навіть найбільші труднощі. Її слова, сказані Ворону під час прощання, сповнені оптимізму: вона вірить, що їхня зустріч обов'язково відбудеться, навіть якщо це займе роки [57, С. 226]. Ця віра стає емоційною опорою для Чорного Ворона, який продовжує боротьбу з ворогами. Її здатність спокійно приймати небезпеку та невизначеність майбутнього, переживши травматичний досвід, демонструє глибину її характеру. Її слова про віру у возз'єднання підсилюють образ. Водночас відчуття її присутності - це своєрідний захист для Ворона, що допомагає йому триматися в умовах постійної загрози [57, с. 228]. Хоча характеротворення цього жіночого образу розкривається через взаємодію з образом головного героя, як опора і підтримка отамана, що в прямому і переносному сенсі рятувала йому життя, В.Шкляр відходить від створення класичного образу, і це дуже оригінально розкрито при описі зовнішності Тіни і того враження, яке вона справила на штабс-капітана Черноусова вперше.

Опис зовнішності Тіни є важливим для розуміння її характеру і символізму образу. Коротка русава стрижка Тіни підкреслює її нетиповість для тогочасного жіночого ідеалу, свідчить про її сучасність, сміливість і прагнення до свободи. Її вибір одягу – туалъденорова блузка з чорною краваткою, легка ситцева спідниця та рожеві фільдеперсові панчохи – показує її вишуканість і бажання зберігати свою індивідуальність, навіть у суворих умовах війни. Особливо яскравим штрихом є її насмішкваті сірі очі, які передають жвавність, іронічний погляд на життя і приховану внутрішню силу [57, С.31].

Зовнішність Тіни поєднує класичну жіночність і модерність, створюючи контраст між витонченістю і жорсткими реаліями повстанської боротьби. Водночас фраза «Московським модницям – стулити варги й не дихати» [57, С.31] підкреслює, що її краса не лише природна, але й викликає заздрість і захоплення. Цей опис формує образ Тіни як жінки, яка знає собі ціну, але водночас несе в собі глибину і стійкість. Зовнішній вигляд Тіни стає своєрідним символом її незалежності та здатності зберігати себе навіть у складних умовах.

Символом материнства і трагічної вірності в романі є образ Ганни, дружини отамана Веремія. Цей образ чи не найбільше суголосний традиційному образу української жінки, чия доля нерозривно пов'язана з боротьбою її чоловіка. Описуючи першу зустріч Ганни і Веремія, автор робить це якимось побіжно і схематично: «Того ж вечора вона злилася з вітром, їй було зовсім не боляче, тільки солодкий страх пронизував тіло, як на гойдалці понад безоднею, коли душа стискається в макове зерня» [57, С.46].

Далі Ганна знову наче не належить собі, а ототжнюється уже зі своїм станом. Її зовнішність описується символічно, через стан вагітності. Цей стан не лише фізичний, але й духовний: вона носить у собі нове життя, яке має продовжити боротьбу. Автор акцентує увагу на тому, як вона пишалася би своїм лоном у мирний час, але тепер воно стало знаком трагічної долі [57, С. 193].

Внутрішня сила героїні проявляється у здатності не втрачати надію, навіть коли є підстави вважати чоловіка загиблим. Коли їй повідомляють про можливу смерть Веремія, Ганна відмовляється вірити в це, знаходячи сили жити далі. Переборюючи страх вона знову йде до Високої Греблі, залшаючи там їжу та шукаючи докази того, що її Ярko тут був, мала терпіти усі плітки та розмови матері та сусідів, що отамана бачили перевдягненим у старця або ще інде [57, С. 65-66].. Це стає проявом її глибокої вірності чоловікові, яку не можуть зламати навіть найбільш трагічні обставини. Окремо до характеру героїні додає рис сцена впізнання Веремія, «Вона справді не могла розібрати, він це чи ні.... Ні, ні казала собі Ганнуса, це якийсь інший чоловік...» інде [57, С. 68]..

Аналіз жіночих образів Тіни і Ганни дає можливість побачити два різних жіночих типи поведінки в кризових життєвих ситуаціях і два варіанти проживання власної трагедії, які не раз описувались в українській історії та набувають своєї трагічної актуальності зараз. Оксана Пухонська в своєму дослідженні порівнює долі цих жінок, вважаючи, що їх долі поєднуються через сина Веремія, Ярka. Дві лінії сприйняття, два жіночих характеротворення: Ганна, яка не витримала постійних погроз убивства ще ненародженого сина і бачила в самогубстві звільнення, краще ніж куля ворога; і Тіна, яка переживши жорстоку наругу над собою, знайшла стимул для внутрішньої боротьби і жаги помсти [39, С.68-69]. Погодившись забрати сина Ганни і виховати як свого, Тіна стає тим ланцюжком, який не дає перерватись визвольній боротьби, символ якої стає син Веремія.

Ще одним сильним жіночим образом у романі є образ козачки Досі Апілат, образ жінки – воїна, яка не лише не поступається чоловікам, але й перевершує їх своєю рішучістю й бойовими навичками. Її образ символізує незламність і силу, які виходять за межі фізичної стійкості, та при цьому жіночність і красу. Наприклад, опис її довгої коси, яку важко було сховати «навіть у глибокій папасі», символізує її внутрішню красу та жіночність, яку вона врешті приносить у жертву боротьбі.

У бою Дося демонструє небачену відвагу. Її описують як «сатану», що залишає криваву дорогу серед ворогів. Її стиль бою — це не просто фізична майстерність, а втілення рішучості, з якою вона йде до перемоги. «У бою, казали хлопці, це була сатана, вона рубала з обох рук, ординські голови сипалися, як кавуни, і в найгустішій ворожій лаві за нею залишалася кривава просіка. Ворон мало йняв тому віри, бо яка могла бути диявольська сила в тендітному тілі дівчини, хай і гінкому та пружному, але все-таки дівочому тілі, ліпленому не для того» [57, С. 19]. Водночас у її діях є елемент символізму: вона стає втіленням волі до боротьби, яка не знає поразки. Образ Досі виписаний дуже тепло, відчувається, що автор симпатизує цьому образу, де йому вдалося показати жінку-воїна, сильну, сміливу, і водночас жіночу. Це можна прослідкувати в описі сцени прощання з Чорним Вороном, коли їхні відкриті долоні притулилися одна до одної і це був чоловічий жест прощання, адже Дося мала право на козацький звичай. Але хоч потиск її руки був міцний, Ворон відчув щось знайоме, що могли йти тільки від жінки [57, С. 21]. Дослідник А.Новиков порівнює образи Досі та Саши Соколовської, двох жінок-воїнів, які були справжніми воїнами і ніколи не уникали лобових зіткнень. Письменник симпатизує обом героїням і ретельно виписує їх сильні характери. На відміну від Марусі козачка Дося не довіряла револьверу, а надавала в бою перевагу шаблі, якою володіла як справжній козарлюга [30, С. 22].

У романі майже кожен жіночий образ віддає символізмом і висвітлює життєві грані того буремного часу початку ХХ століття, наприклад Євдося, окреме місце в романі займає Мотронин монастир, який був форпостом холодноярівських повстанців. Саме з ним пов'язаний один з найбільш емоційних піків роману, масової наруги над черницями. Тут В.Шкляр звертається до образу жінки, яка не є борчиною, не бере безпосередню участь у битвах, але знаходиться в центрі цих подій, страждаючи від війни та окупації. Символізм тут пов'язаний з тим, що найбезпечніше місце та найбеззахисніші люди, черниці, все знищується жорстокістю війни. Як

підкреслює О.Пухонська, тут автор торкається складної, але давньої проблеми, що в найбільш гострі періоди історії саме жінка опиняється в центрі фізичних і моральних знущань [39, С.101]. Роман не уникає теми насильства, але використовує її для того, щоб показати, що справжня сила жінки полягає у здатності зберігати внутрішню стійкість навіть після найжахливіших знущань. Символізм жіночих образів свідчить, що жінки в умовах війни не лише страждають, а й борються на своєму фронті – духовному й моральному.

Жіночі образи у романі «Чорний ворон. Залишенець» є багатограними символами, які відображають різні аспекти боротьби та людських стосунків. Тіна уособлює любов і надію, які допомагають герою вистояти у складних обставинах. Ганна символізує родинну вірність і материнство, що продовжує життя і є умовою продовження боротьби. Дося Апілат є символом жіночої сили, яка здатна змінювати хід подій.

Кожен із цих образів додає роману глибини, демонструючи, що боротьба за свободу неможлива без жіночої стійкості, любові та відданості. Ці образи – це не лише історії окремих жінок, а й втілення символів, які мають універсальне значення.

Висновки до розділу 2

Жіночі образи у романах Василя Шкляра «Маруся» і «Чорний ворон. Залишенець» створені з особливою увагою до їх символічного значення, розкриваючи різні аспекти жіночої долі у складних історичних обставинах. Автор майстерно поєднує риси традиційного жіночого характеру, такі як ніжність, самопожертва й материнство, із силою, рішучістю та активною участю у боротьбі за свободу.

Образ Марусі в романі «Маруся» вирізняється героїзмом, стратегічним мисленням і самопожертвою. Вона уособлює жінку-воїна, яка ламає стереотипи, беручи на себе роль лідера повстанського загону. Водночас у її

образі відчутна людяність і тендітність, які проявляються через любов до Мирона та її внутрішню боротьбу. Міфологізація образу Марусі додає йому величчя, перетворюючи героїню на символ боротьби за Україну.

У романі «Чорний ворон. Залишенець» жіночі образи виконують широку символічну функцію, відображаючи складні грані війни та страждань. Тіна символізує любов і надію, які стають джерелом сили для Чорного Ворона. Її образ поєднує жіночність, сучасність і стійкість, що дозволяє їй підтримувати героя навіть після пережитих трагедій. Ганна Веремія втілює традиційні цінності материнства й родинної вірності, які стають основою для продовження боротьби. Образ Досі Апілат показує жінку-воїна, чия рішучість і бойові навички підкреслюють незламність жіночого духу.

Особливістю обох романів є відсутність детального психологічного аналізу героїв. Шкляр розкриває характери героїнь через їхні дії, реакції інших персонажів і зовнішні обставини. Це робить образи більш універсальними, хоча і дещо спрощеними, з ухилом у героїзацію. Попри це, символіка жіночих образів у творах збагачує їхню художню цінність і висвітлює важливі аспекти ролі жінки в історичних подіях.

Загалом, В.Шкляр створює багатогранні жіночі образи, які відображають боротьбу, любов, жертву й стійкість. Їхня символічна глибина дозволяє поєднати індивідуальні історії з універсальними мотивами, що робить ці романи особливо актуальними у сучасному українському літературному контексті.

РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО РОБОТИ З ТЕКСТАМИ РОМАНІВ ВАСИЛЯ ШКЛЯРА НА УРОКАХ В 11 КЛАСІ

Методичні особливості вивчення романів Василя Шкляра в старшій школі потребують глибокого та комплексного підходу, що враховує як літературні, так і історичні аспекти. Важливим етапом є підготовка учнів до вивчення творів через ознайомлення з біографією автора, зокрема акцентуванням на його внеску у відродження національної літератури, а також із історичним контекстом, що став основою для створення романів, таких як «Чорний ворон. Залишенець», який відображає події Холодноярського руху, та «Маруся», в якому зображено події 1919 року. Методичні особливості роботи з творчістю В.Шкляра висвітлено в роботах Ю.Гордійчук, О.Савенко [12], С.Жили [18], О.Клименко [20]. Також в контексті проблематики кваліфікаційної роботи важливими видаються розвідки щодо формування гендерної культури старшокласників (О.Малихін, Н.Арістова [22], Ю.Маслова [24]), що методично доцільно робити саме в контексті вивчення жіночих образів у зазначених романах. Використання візуальних матеріалів, як-от фотографій місць подій або інтерв'ю з автором, допомагає зацікавити учнів і створити емоційний зв'язок із матеріалом.

Аналіз романів зосереджується на їх тематиці та проблематиці. Учні досліджують історичний контекст подій, зображених у творах, основні теми, боротьби за свободу, національну гідність, любов і вірність, а також моральні дилеми героїв, які розкривають важливі соціальні й етичні питання. Особливу увагу слід приділяти образам героїв, зокрема жіночому характеру, як прикладові патріотичної літератури. Важливим є розгляд художніх засобів, таких як символіка, діалоги й описи, які створюють унікальну атмосферу, а також жанрових особливостей, що поєднують історичний та пригодницький елементи.

Для активізації уваги учнів доцільно застосовувати інтерактивні форми роботи, такі як дискусії на теми патріотизму, дебати щодо ролі героїв у

сучасному суспільстві, а також творчі завдання, наприклад, написання есе або створення ілюстрацій за мотивами творів. Групові проєкти, зокрема інсценування окремих епізодів або створення інтерактивної карти подій, сприяють розвитку колективної роботи та творчого мислення. Залучення міждисциплінарних зв'язків із такими предметами, як історія, мистецтво та географія, дозволяє розширити розуміння учнями контексту романів, поглибити знання про історичні події та ознайомити з культурними аспектами.

Оцінювання знань учнів може здійснюватися через тестування на розуміння сюжету, образів героїв і художніх засобів, захист проєктів та презентацій, а також рефлексійні обговорення, які дозволяють учням висловити свої думки щодо впливу романів на їхній світогляд. Самостійна робота учнів, яка може включати читання розділів із використанням історичних джерел або підготовку до дискусій, сприяє формуванню критичного мислення та глибшому осмисленню тематики творів. Такий підхід забезпечує не лише засвоєння змісту романів Василя Шкляра, але й формування патріотичних цінностей, розуміння історичної спадщини України та розвиток ключових навичок учнів.

3.1. Факультативний урок для учнів 11 класу «Жіночі образи в творчості Василя Шкляра»

Творчість Василя Шкляра не включена до навчальних програм і підручників старшої школи [1], але може вивчатися в межах факультативних занять, самостійної та виховної роботи. Факультативне заняття дає можливість підбору як різноаспектної проблематики в межах вивчення творчості Василя Шкляра, так і вибору інтерактивних технологій навчання на уроках української літератури.

Можливі такі теми факультативних занять:

- літературна майстерня «Перепишемо жіночі образи» (учням пропонується вибрати одну з героїнь і переписати ключову сцену з її участю, але уже з іншої перспективи);
- інтерактивна карта «Шляхи героїнь Василя Шкляра» (створення карти, де учні позначають ключові місця та події з життя героїнь);
- дебати «Жіночі образи у війні: героїня чи жертва»;
- відеоаналітика «Образ жінки в контексті історичних подій» (учні створюють коротке відео або презентацію щодо жіночих образів в контексті української історії);
- флешмоб «Жіноча сила в літературі» (учні по черзі читають цитати з творів Василя Шкляра, які стосуються жіночих образів).

План-конспект факультативного уроку за темою «**Маруся в сучасному світі: рольова гра**».

Мета уроку:

- Поглибити розуміння образу Марусі як символу жіночої сили та незламності.
- Розвивати креативне мислення, здатність аналізувати та адаптувати літературні образи до сучасних реалій.
- Формувати навички роботи в команді та співпраці через рольову гру.
- Залучити учнів до обговорення актуальних проблем сучасності, які перегукуються з тематикою роману.

Обладнання:

Роздруківки з ключовими цитатами роману «Маруся» Василя Шкляра.

Дошка або фліпчарт для запису ідей.

Картки із завданнями для кожної групи (сучасний контекст, у якому діятиме Маруся).

Реквізити для рольової гри (наприклад, стрічки, що символізують організацію, сучасні «гаджети», постери для протестів тощо).

Хід уроку:

Вступна частина (10 хвилин)

Вступне слово вчителя

Вчитель нагадує учням ключові риси образу Марусі:

«Маруся — це не просто головна героїня роману Василя Шкляра. Вона символізує жіночу силу, патріотизм і жертвність. У творі вона виступає як лідер повстанців, готова на все заради свободи. Але якби Маруся жила сьогодні, чи залишилася б вона такою ж незламною? Як би вона боролася за свої ідеали у сучасному світі?»

Запитання до учнів

«Як ви думаєте, якими проблемами могла б перейматися Маруся, якби жила сьогодні?»

Можливі відповіді учнів: військова, захист прав жінок, боротьба за незалежність країни, екологічні проблеми, корупція тощо.

Оголошення формату уроку

«Сьогодні ми проведемо рольову гру. Ви спробуєте уявити, як би Маруся діяла у сучасних умовах. Кожна група отримає завдання: адаптувати її образ і її боротьбу до конкретного виклику сучасності».

Основна частина (35 хвилин)

Поділ на групи та обрання завдання (5 хвилин)

Клас ділиться на 3-4 групи. Кожна група отримує картку із сучасним контекстом:

Група 1: Маруся як лідерка руху за права жінок у сучасному світі.

Група 2: Маруся очолює екологічний протест проти вирубки лісів у Карпатах.

Група 3: Маруся як волонтерка і громадська активістка, яка допомагає українським військовим.

Група 4: Маруся як борець з корупцією у місцевій владі.

Кожна група знайомиться з описом завдання, обговорює образ Марусі у цьому контексті, розподіляє ролі (Маруся, її «соратники», «опоненти»).

Підготовка до гри (10 хвилин)

Аналіз образу:

Кожна група обговорює, як риси характеру Марусі (сміливість, рішучість, лідерські якості) можуть проявлятися у запропонованому контексті.

Групи записують ключові тези, наприклад:

Для боротьби за права жінок: «Маруся могла б організувати мітинг чи адвокаційну кампанію, щоб привернути увагу до проблеми нерівності».

Для екологічного протесту: «Маруся організувала б волонтерів і привертала б увагу громадськості через соцмережі».

Створення сценарію:

Групи прописують короткий сценарій: яку ситуацію вони зображатимуть, які ролі будуть виконувати учасники, як розвиватимуться події.

Проведення рольової гри (15 хвилин)

Презентація груп:

Кожна група розіграє сцену за своїм сценарієм. Наприклад:

Група 1 (Маруся – лідерка руху за права жінок): «Маруся організовує пресконференцію, де говорить про необхідність рівних можливостей для жінок у політиці та бізнесі. Вона стикається з опонентами, які вважають, що це "недоцільно"».

Група 2 (Маруся – захисниця природи): «Маруся з командою зупиняє вирубку лісу. Вона дає інтерв'ю журналістам, закликаючи суспільство звернути увагу на екологічні проблеми».

Реакція класу:

Інші учні спостерігають за виступами і можуть поставити запитання «Марусі» після сценки.

Підсумкова частина (10 хвилин)

Обговорення

Учні разом із вчителем аналізують рольову гру:

«Чи вдалося вам перенести риси характеру Марусі у сучасний контекст?»

«Що в образі Марусі залишилося незмінним, незалежно від епохи?»

«Як сучасний світ вплинув би на її боротьбу?»

Рефлексія

Клас ділиться враженнями:

Що було найцікавішим у роботі?

Який сценарій найбільше відповідає духу Марусі?

Домашнє завдання:

Написати невелике есе на тему: «Як би я змінив(ла) світ, якби був(ла) Марусею у сучасному світі?».

Очікувані результати:

Учні поглиблять розуміння образу Марусі та її символічної ролі.

Вони навчатимуться аналізувати риси характеру літературних героїв і адаптувати їх до сучасних проблем.

Урок сприятиме розвитку креативності, вміння працювати в команді та публічно виступати.

3.2. План-конспект уроку на тему: роман «Чорний ворон. Залишенець» Василя Шкляра

Мета уроку:

- Ознайомити учнів із романом Василя Шкляра «Чорний ворон. Залишенець» та його екранізацією.
- Розвивати критичне мислення, аналітичні здібності, пам'ять і зв'язне мовлення.
- Виховувати патріотизм, почуття національної гідності, любов до історії й культури України.
- Залучити до аналізу художніх та історичних аспектів твору.

Тип уроку:

Урок-дослідження.

Обладнання:

- Текст роману Василя Шкляра «Чорний ворон. Залишенець».
- Відео фрагменти з екранізації роману.

- Ілюстрації, портрет Василя Шкляра.
- Презентації учнів, плакати, маркери.

Перебіг уроку:

I. Організаційний момент. Мотивація навчальної діяльності

Слово вчителя: Василь Шкляр – один із найвідоміших сучасних українських письменників, твори якого зображують боротьбу українського народу за незалежність. Роман «Чорний ворон» – це не лише художній твір, а й важливе історичне дослідження подій визвольної боротьби.

II. Повідомлення теми і мети уроку

Слово вчителя: На уроці ми:

- Дослідимо зміст і особливості роману.
- Порівняємо текст із екранізацією.
- Розглянемо значення твору для української культури.

III. Дослідження роману

Учні поділені на творчі групи, які презентують результати своїх досліджень.

1. I група: Історія написання роману.
 - Процес створення роману (дослідження архівів, використання свідчень очевидців).
 - Історичний контекст подій, описаних у творі.
 - Вплив особистого досвіду Василя Шкляра на створення роману.
2. II група: Тематика і проблематика.
 - Тема боротьби за незалежність України.
 - Проблеми зради, героїзму, патріотизму, любові до батьківщини.
3. III група: Жанрова своєрідність.
 - Роман як зразок історичного твору з елементами пригодницького жанру.
 - Динамізм сюжету, поєднання реальності з художнім вимислом.
4. IV група: Образи персонажів.
 - Головний герой, отаман Чорний ворон, його цінності та боротьба.
 - Образи побратимів, зрадників, ворогів.

- Жіночі персонажі як символи національної ідентичності.

5. V група: Екранізація роману.

- Стислий огляд фільму «Чорний ворон».
- Відмінності між романом та фільмом.
- Аналіз ключових сцен.

IV. Закріплення нових знань

1. Обговорення:

Як роман розкриває героїчну боротьбу українців?

Чи вдалося екранізації передати дух твору?

2. Вправа «Таблиця знань»: Учні заповнюють таблицю:

Що дізнався про роман?

Що найбільше вразило?

Які питання залишились?

V. Підсумки уроку

1. Рефлексія: Вільний мікрофон

Що вас надихнуло в романі?

Який образ запам'ятався найбільше?

Як твір впливає на розуміння історії?

2. Оцінювання роботи груп.

VI. Домашнє завдання

1. Творче завдання:

Уявіть себе режисером, який створює трейлер до екранізації «Чорного ворона». Напишіть текстовий опис сцен, що мають увійти до трейлера.

2. Додаткове завдання (за бажанням):

Напишіть есе на тему: «Чому важливо пам'ятати героїв національно-визвольної боротьби?»

Підсумкове слово вчителя:

Роман «Чорний ворон. Залишенець» є не лише захопливим художнім твором, а й виявом історичної пам'яті та любові до України. Читайте, аналізуйте, пам'ятайте.

Висновки до розділу 3

У розділі представлено методичні рекомендації щодо роботи з текстами романів Василя Шкляра, спрямованих на поглиблене вивчення української літератури у 11 класі. У цьому розділі запропоновані уроки демонструють сучасний підхід до аналізу художніх текстів, який передбачає не лише традиційну роботу з літературним матеріалом, а й інтерактивні форми навчання.

Факультативний урок «Жіночі образи в творчості Василя Шкляра» розкриває багатогранність жіночих образів у творах письменника, зокрема в романах «Маруся» та «Чорний Ворон. Залишенець». Учням надається можливість глибше зануритися у психологію героїнь через творчі завдання, моделювання сучасних ситуацій та рольові ігри. Такий формат сприяє розвитку емпатії, критичного мислення та навичок публічного висловлення думок. Урок підкреслює значення жіночих образів як носіїв не лише індивідуальних рис, але й ширшої символіки національної боротьби та моральних цінностей.

План-конспект уроку за романом «Чорний ворон. Залишенець» пропонує структуру, яка дозволяє учням глибше зрозуміти історичний і літературний контекст твору. Акцент зроблено на важливості історичної пам'яті, патріотизму та ролі особистості у визвольній боротьбі. Особлива увага приділяється образу Чорного Ворона та його зв'язку з ідеєю національної гідності й свободи.

Запропоновані методичні рекомендації базуються на сучасних педагогічних підходах, які включають інтерактивні методи навчання. Таким чином, розроблені методичні рекомендації демонструють ефективність поєднання традиційних та інноваційних форм роботи з літературними творами. Вивчення романів Василя Шкляра в 11 класі через акцент на жіночих образах і національній боротьбі сприяє глибшому усвідомленню літературного матеріалу, формує патріотизм, цінності гуманізму та усвідомлення ролі кожної особистості у розбудові суспільства.

ВИСНОВКИ

Метою кваліфікаційної роботи був аналіз особливостей характеротворення жіночих образів у романах Василя Шкляра «Маруся» і «Чорний ворон. Залишенець». У процесі роботи над темою було виконано ряд завдань, що дали змогу розкрити специфіку літературного підходу автора, а також глибше зрозуміти художню роль жіночих образів у його творах.

Аналіз жіночих образів як літературознавчої проблеми показав, що характеротворення займає центральне місце в структурі художнього твору, синтезуючи в собі соціальні, психологічні та естетичні аспекти. Літературний характер є «новою реальністю», яка через мистецьке узагальнення допомагає краще зрозуміти людську природу. Жіночі образи у творах Василя Шкляра виходять за межі простого відображення історичного контексту, виконуючи також символічну функцію, що сприяє формуванню національної ідентичності та поверненню історичної пам'яті.

У першому розділі роботи розглянуто теоретичні основи аналізу жіночих образів. Встановлено, що у творчості Василя Шкляра історичний контекст відіграє ключову роль у формуванні характерів. Романи «Маруся» і «Чорний ворон. Залишенець» відзначаються міцним зв'язком із національною історією, де герої, зокрема жінки, символізують незламність українського народу. Проте в романах відчутно бракує глибокого психологічного занурення. Автор акцентує увагу на зовнішніх проявах характеру героїв, залишаючи читачеві простір для інтерпретації їх внутрішніх переживань через дії, сприйняття іншими персонажами та символіку.

Другий розділ присвячено аналізу особливостей жіночих образів у романах Василя Шкляра. Образ Марусі у романі «Маруся» розглянуто як утілення героїзму та самопожертви. Її персонаж зображений крізь призму боротьби за національну ідею, що підкреслює її стратегічне мислення, фізичну витривалість і здатність жертвувати особистим заради спільного.

Водночас у її образі простежується глибока людяність, розкрита через любов до Мирона та внутрішню боротьбу між обов'язком і почуттями. Сюжетна хронологія та міфологізація образу надають постаті Марусі універсального значення.

Жіночі образи у романі «Чорний ворон. Залишенець» є багатограними, символізуючи різні аспекти боротьби, любові, страждання та незламності. Тіна постає символом любові та надії, її витонченість і стійкість додають образу глибини. Ганна Веремія уособлює традиційні цінності материнства й вірності, демонструючи здатність зберігати життєву силу навіть у складних обставинах. Образ Досі Апілат підкреслює жіночу рішучість і фізичну силу, які не поступаються мужності чоловіків.

У третьому розділі було запропоновано методичні рекомендації до роботи з текстами романів на уроках літератури для учнів 11 класу. План-конспекти уроків допомагають не лише проаналізувати творчість Василя Шкляра, а й формувати в учнів здатність до інтерпретації символіки, розуміння історичного контексту та актуалізації моральних питань, порушених у романах.

Загалом, жіночі образи у творчості Василя Шкляра є важливим художнім інструментом для розкриття теми боротьби, страждань і відродження. Їх багатогранність дозволяє поєднувати історичні та символічні аспекти, роблячи твори актуальними як для дослідників, так і для сучасних читачів.

Перспективним напрямком для подальших досліджень є більш детальний аналіз жіночих образів у ширшому контексті творчості Василя Шкляра, зокрема в його інших творах. Звернення до малодосліджених аспектів, таких як роль побутових деталей у формуванні характеру чи гендерний аналіз героїнь, може значно розширити розуміння художнього світу письменника. Крім того, актуальним є порівняння жіночих образів у романах В.Шкляра з героїнями інших авторів, які писали про подібні

історичні періоди. Таке порівняння дозволить краще зрозуміти унікальність авторського підходу до формування характерів.

Ще одним перспективним напрямком є інтеграція досліджень творчості Шкляра в методику навчання української літератури в старшій школі. Використання його романів у навчальних програмах може не лише покращити сприйняття історичного контексту, але й допомогти учням зрозуміти важливість національної ідентичності, моральної стійкості й активної громадянської позиції. Планування факультативних занять або уроків за мотивами творів В.Шкляра дозволить розвивати критичне мислення учнів, їхні аналітичні здібності та здатність інтерпретувати символіку художніх текстів. Особливої уваги заслуговує підхід до аналізу жіночих образів, які можуть слугувати прикладом універсальних цінностей та викликати інтерес до літератури.

Таким чином, дослідження творчості Василя Шкляра, особливо жіночих образів, не лише сприяє розширенню літературознавчої бази, а й відкриває нові горизонти для викладання української літератури у школах. Це допоможе зробити навчання більш інтерактивним, актуальним і таким, що формує в учнів розуміння значущості історії та культури у сучасному світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко О. Українська література (рівень стандарту) : підруч. для 11 кл. закл. загальн. середн. освіти. Київ : Грамота, 2019. 256 с.
2. Агєєва В. Жіночий простір. *Магістеріум: літературознавчі студії*. Вип. 8. К., 2002. С.3–9.
3. Баран Є. «Чорний Ворон» Василя Шкляра: між національним міфом і політичною кон'юктурою (Про роман Василя Шкляра «Чорний Ворон»): веб-сайт. Режим доступу: www.silver.com.ua/forum/62-539-1 (дата звернення: 20.11.2024)
4. Башкирова О. Межі «чоловічого» і «жіночого» в сучасній українській романістиці. *Наукові праці. Науковий журнал. Серія «Філологія. Літературознавство»*. Миколаїв: Вид-во ЧНУ імені Петра Могили, 2017. Т. 289. Вип. 301. С. 106–112.
5. Башкірова О. Мортальна тематика в сучасній українській романістиці. *Slavica Wratislaviensia CLXVIII*. Wrocław. 2019. No 3875. С.151-163.
6. Белорусець Є. Про героїв та людей. Примітки до роману Василя Шкляра «Залишенець. Чорний ворон». 2011. Режим доступу: <https://archive.prostory.net.ua/ru/articles/446-----l--r> (дата звернення: 20.11.2024).
7. Буряк Л. Образ жінки в українській гуманітаристиці. Режим доступу:<https://www.enpuir.npu.edu.ua/bitstream> (дата звернення: 20.11.2024).
8. Галич А. Поліфонічність портрета Марусі в однойменному романі В. Шкляра. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції: зб. наук. праць (філологічні науки)*. 2015. № 6. С. 102–105.
9. Галич О. Роман «Маруся» В. Шкляра як поєднання біографії з квазі-біографією. *Літератури світу: поетика, ментальність і духовність: збірн. наук. праць*. 2015. Вип. 6. С. 9–18.

- 10.Герасименко П. «Чорний ворон» як ліки від синдрому набутого малоросійства. *Українська правда*. 2011, 4 серпня. Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/columns/2011/08/4/6429054/> (дата звернення: 20.11.2024).
- 11.Героїчна анархія у романі Василя Шкляра «Чорний ворон». Режим доступу: <https://ukrlit.net/item/1098.html> (дата звернення: 20.11.2024).
- 12.Гордійчук Ю., Савенко О. Художня інтерпретація образу «москаля» у творчості Василя Шкляра. Ідейно-естетичні аспекти. *UNIVERSUM*.2024, №13. С.231-237.
- 13.Гуляк А.Б. Становлення українського історичного роману. Київ: Міжнар. фін. агенція, 1997. 293 с.
- 14.Гундорова Т. «Саме із феміністичної теорії почався поворот в українській літературі та гуманістиці». Інтерв'ю. Повага. 13 жовтня 2016 р. Режим доступу: <https://longread.povaha.org.ua/tamara-gundorova-same-z-feministychnoyi-teoriyi-pochavsvya-povorot-v-ukrayinskomu-suspilstvi-ta-gumanitarystytsi> (дата звернення: 20.11.2024).
- 15.Гундорова Т. Погляд на Марусю. Слово і час. 1991. №6. С.15-22. Режим доступу: <https://genderindetail.org.ua/library/mova-i-literatura/poglyad-na-marusyu-134484.html> (дата звернення: 20.11.2024).
- 16.Дрозда А. Вестерн із жіночим обличчям. Режим доступу: <http://litakcent.com/2014/12/10/vestern-iz-zhinochym-oblychchjam/>(дата звернення: 20.11.2024).
- 17.Жила О. Василь Шкляр: Де російська мова – там і Росія. *Zaxid.net*. 21 вересня 2010. Режим доступу: http://zaxid.net/home/showSingleNews.do?vasil_shklyar_de_rosiyska_mova__tam_i_rosiya&objectId=1111676. (дата звернення: 20.11.2024).
- 18.Жила С. «...Книжка минулим нагадує сьогодення...»: вивчення історичного роману Василя Шкляра «Маруся». *Українська література в загальноосвітній школі*. 2015. № 5. С. 24-30.

19. Землянська А. Діалектика душі й тіла в жіночих образах постмодерністського роману (на матеріалі творів М.Кундери "Нестерпна легкість буття" та Н.Зборовської "Українська Реконкіста"). *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: зб. наук. праць* / відп. ред. І. В. Сабадош. Ужгород, 2018. Вип. 23. С. 136–139.
20. Кизименко О. Методичні матеріали до уроку Дослідження роману «Маруся» В.Шкляра. Режим доступу: <https://vseosvita.ua/library/doslidzenna-romanu-vasila-sklara-marusa-373065.html> (дата звернення: 20.11.2024).
21. Константинова К. Чорний Ворон на білих сторінках. Василь Шкляр написав роман про визвольну боротьбу в Центральній Україні. *Дзеркало тижня*. 2009. № 45. 21 листопада.
22. Малихін О.В., Арістова Н.О. Формування гендерної культури старшокласників: реалізація провідних ідей гендерного підходу. *Міжн. наук.-практ. конф. «Стан освітнього процесу в умовах викликів сьогодення»*. Дніпро: Міжнародний гуманітарний дослідницький центр, 2021, С. 97–100.
23. Мамієва А. Мовленнєвий етикет як складова образу жінки на матеріалі роману Ш. Бронте «Джен Ейр». Режим доступу: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/1412> (дата звернення: 20.11.2024).
24. Маслова Ю. Моделі гендерної ідентичності жінки в сучасній Україні (на матеріалах друкованих ЗМІ). *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка*. Вип.20. Кам'янець-Подільський: Аксіома. С.425–436.
25. Мельник О. Таємниця отамана Марусі. *Українська газета плюс*. № 45 (185). 18–31 грудня 2008.
26. Митрофаненко Юрій. Світла тінь «Чорного ворона»: веб-сайт. Режим доступу: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2019/12/11/156706/> (дата звернення 20. 11. 2024).

27. Нагорна Л.П. Історична пам'ять: теорії, дискурси, рефлексії. К., ПіЕНД ім. І.Ф.Кураса НАН України, 2012. 328 с.
28. Накашидзе І.С. Засоби характеротворення у художньому творі: теоретичний аспект. *Академічна культура дослідника в освітньому просторі: європейський та національний досвід: збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Суми, 14-15 травня 2020 року). Суми: Видавництво СумДПУ імені А. Макаренка, 2020. 194 с. С.98-103. Режим доступу: <https://crust.ust.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0baa0448-f585-4829-9748-576562bd6078/content> (дата звернення: 20.11.2024).
29. Насмінчук Г. Художній світ роману «Маруся» Василя Шкляра. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. Вип. 40. 2015. С. 33–36.
30. Новиков А. О. Українська історія крізь призму творчості Василя Шкляра. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2016. № 21. Том 1. С. 20-23.
31. Павличко С. Теорія літератури. Київ: Основи, 2002. 664 с.
32. Павличко С.Д. Дискурс модернізму в українській літературі. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Либідь, 1999. 447 с.
33. Павличко Соломія. Фемінізм / Передм. Віри Агеєвої. К.: Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2002. 322 с. Режим доступу: https://shron1.chtyvo.org.ua/Pavlychko_Solomiia/Feminizm_zbirka.pdf?PHPSESSID=6id40t7tee0o3ndnbiviog8b45 (дата звернення: 20.11.2024).
34. Петращук М. Історія «Марусі» і героїчні герої Шкляра. Режим доступу: <https://archive.chytomo.com/uncategorized/istoriya-marusi-i-geroiichni-geroi-shklyara> (дата звернення: 20.11.2024).
35. Поліщук Я. Прагнення модерної особистості (Жінка як персонаж української літератури початку XX століття). *Українська література в загальноосвітній школі*. 2000. № 5. С. 55–59.

36. Пономаренко В. Оновлення жанру історичного роману: “Залишенець. Чорний Ворон” Василя Шкляра. *Філологічний часопис. Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини*, 2018. Вип. 2(12). С. 101–109.
37. Пономаренко В. Особливості творення образу героїні народної антибільшовицької боротьби у романі “Маруся” Василя Шкляра. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. Одеса, 2016. № 21. Том 1. С. 57–60.
38. Пономаренко В.В. Поетика та проблематика романів «Чорний ворон» («Залишенець») та «Маруся» Василя Шкляра. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд..філол. наук. 10.01.01. К., 2019. 21 с.
39. Пухонська О. До витоків національної травми або «білі плями» темної пам'яті у романі Василя Шкляра «Залишенець. Чорний ворон». Синопис: текст, контекст, медіа. 2016, №3(15). С.65-72. Режим доступу: [PDF] з домену kubg.edu.ua (дата звернення: 20.11.2024).
40. Пухонська О. Посттоталітарна пам'ять у сучасній літературній інтерпретації: українська версія. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. Випуск 2 (36) 2016. С.214-218.
41. Рева Л.В. Характеротворення в неореалістичних новелах В.Винниченка. *Літератури світу: поетика, ментальність і духовність*. 2013. Вип. 1.С.46-55.
42. Рутар Х. Література і / як пам'ять: погляд на місця пам'яті в сучасному українському історичному романі. *Волинь філологічна. Текст і контекст*. 2019. С.186-195, Режим доступу: <https://www.academia.edu/44287740/%> (дата звернення: 20.11.2024).
43. Саєнко В. Шевченкові інкрустації у романі «Чорний ворон. Залишенець» Василя Шкляра. Вибрані лекції. Режим доступу: <https://ukrlit.net/handbook/compendium/13.html> (дата звернення: 20.11.2024).

44. Сазонова О. В. Особливості використання прийому психологічної характеристики образів-персонажів літературного твору. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету ім.Т.Г.Шевченка. Серія: Педагогічні науки*. 2016. № 135. С. 221 – 225.
45. Сімона де Бовуар. Друга стаття / Перекл. з французької Н. Воробйової, П. Вопробйова, Я. Собко: В 2 т. Київ: «Основи», 1994. 390 с.
46. Стадніченко О.О. Роман Василя Шкляра «Чорний Ворон»: історична та художня правда. *Вісник Запорізького національного університету*. Запоріжжя, 2010. № 2. С. 307 – 312.
47. Старовойт Л.В. Художнє відображення українського національно-визвольного руху у романі В. Шкляра «Чорний Ворон». *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського: зб. наук. пр.* Миколаїв: МДУ, 2010. Вип.6. С. 91 – 96.
48. Теорія літератури. Режим доступу: https://tvory.net.ua/ukrainska_literatura/lib2/teoriya_literatury/29.html (дата звернення: 20.11.2024)
49. Топузов О., Малихін О., Арістова Н. Формування гендерної культури як основа реалізації індивідуального потенціалу розвитку старшокласників. *Український педагогічний журнал*. 2021. №3. С.5-12.
50. Трофименко Т. Сім типів жіночих образів сучасної української літератури: у чому сила, сестро ? Режим доступу: <http://povaha.org.ua> (дата звернення: 20.11.2024).
51. Ушкалов Л. «Ось ти і жий!» Вступ до філософії українського фемінізму. Що таке українська література: есеї. Львів: ВСЛ, 2015. С. 306–313.
52. Ушневич С.Е. Осмислення національної ідентичності в романі «Залишенець. Чорний ворон» Василя Шкляра. *Прикарпатський вісник НТШ. Слово*. 2015. № 2(30). С. 372–380.
53. Фройд З. По той бік принципу задоволення. К.: видавництво «Фоліо», 2019. 155 с.

- 54.Шкляр В. Де російська мова – там і Росія. Zahid.net. 2010, 21 вересня.
Режим доступу:
https://zaxid.net/vasil_shklyar_de_rosiyska_mova_tam_i_rosiya_n111676
(дата звернення: 20.11.2024).
- 55.Шкляр В. Маруся. К.: Видавництво КСД. 2014. 320 с.
- 56.Шкляр В. Українофоби знайшли в моєму романі навіть порнографію.
Інтерв'ю з Оксаною Климончук (УНІАН). *Літературна Україна*. 2011.
№ 10. С. 4.
- 57.Шкляр В. Чорний ворон. Залишенець. (перевидання). 2011,
К.:Книжковий клуб «Сімейний досуг». 384 с.
- 58.Шкляр В. Шукаю слідів Марусі. *Літературна Україна*. 2010. 14
жовтня. С. 1–3.
- 59.Шлемкевич М. Загублена українська людина. К.: Фенікс, 1992. 168 с.
- 60.Щур О. Секс і пристрасті в українській літературі. Гендер в деталях. 21
лютого 2018 року. Режим доступу: [https://genderindetail.org.ua/season-
topic/seksualnist/sex-i-pristrasti-v-ukrainskiy-literaturi-134385.html](https://genderindetail.org.ua/season-topic/seksualnist/sex-i-pristrasti-v-ukrainskiy-literaturi-134385.html) (дата
звернення: 20.11.2024).
- 61.Booth Wayne C. The Rhetoric of Fiction.
Chicago: University of Chicago Press, 1961 (2nd ed. 1983). 572 с. Retrived
from:
[https://dl1.cuni.cz/pluginfile.php/1083046/mod_resource/content/1/Booth-
Rhetoric%20of%20fiction.pdf](https://dl1.cuni.cz/pluginfile.php/1083046/mod_resource/content/1/Booth-Rhetoric%20of%20fiction.pdf) (дата звернення: 20.11.2024).
- 62.Chatman Seymour. Story and Discourse: Narrative Structure in Fiction and
Film. Berkeley: University of California Press, 1980. 277 p.
- 63.Lacan J. Ecrits: a selection. 1980. 670 p. Retrived from:
https://archive.org/details/ecritsselection00laca_0 (дата
звернення: 20.11.2024).
- 64.Pettman J. Boundary Politics: Women, Nationalism, and Danger // Maynard M. (Ed.). New Frontiers in Women's Studies: Knowledge, Identity and Nationalism. London: Taylor & Francis, 1996.

65. Ricoeur Paul. Time and Narrative, Vol. 1. Chicago: University of Chicago Press, 1984. 338 p. Retrived from: https://www.eleqta.org/documentation/en/Paul_Ricoeur_Time_and_Narrative.pdf (дата звернення: 20.11.2024).
66. Showalter E. A literature of their own: British women novelists from Brontë to Lessing. 1977. 443. Retrived from: <https://archive.org/details/literatureofthei00showrich> (дата звернення: 20.11.2024).

Донцова Ю.А. Особливості жіночого характеротворення в романах Василя Шкляра «Маруся» і «Чорний ворон. Залишенець»

У кваліфікаційній роботі досліджено літературознавчі аспекти створення характерів та історичний контекст, що вплинув на формування жіночих персонажів. Розкрито їхню символічну роль у відображенні національної боротьби та моральних цінностей.

У першому розділі проаналізовано жіночі образи як літературознавчу проблему, з акцентом на їхню багатогранність і символіку у творах Василя Шкляра. Особливу увагу приділено впливу історичного контексту на формування характерів героїнь, що дає змогу глибше зрозуміти їхні мотиви та дії. У другому розділі детально розглянуто жіночі образи в романах «Маруся» та «Чорний ворон. Залишенець», підкреслено героїзм і самопожертву Марусі, а також символіку персонажів, які втілюють любов, незламність і прагнення до свободи.

Робота висвітлює значущість жіночих образів у творчості Василя Шкляра як ключових елементів, що відображають історичні події, національний дух і морально-етичні ідеали. У методичному розділі представлено різноманітні види інтерактивних факультативних занять і плани-конспекти уроків, присвячених вивченню творчості Василя Шкляра. Запропоновано інтерактивні методи навчання, які сприяють глибшому розумінню текстів, розвитку критичного мислення, творчих здібностей і формуванню шанобливого ставлення до національної культури.

Ключові слова: творчість Василя Шкляра, характеротворення, історичний контекст, жіночий образ, сучасна українська література, методика навчання української літератури в 11 класі.

Dontsova Yu.A. Features of Female Character Development in Vasyl Shkliar's Novels «Marusya» and «Black Raven. The Outcast»

In the qualification thesis, the literary aspects of character creation and the historical context influencing the formation of female characters were studied. Their symbolic role in reflecting national struggles and moral values is revealed.

The first chapter analyzes female images as a literary problem, focusing on their multifaceted nature and symbolism in the works of Vasyl Shkliar. Particular attention is paid to the impact of the historical context on the construction of female characters, which provides a deeper understanding of their motives and actions. The second chapter provides a detailed analysis of female images in the novels *Marusya* and *Black Raven. The Outcast*, highlighting *Marusya's* heroism and self-sacrifice, as well as the symbolism of female characters embodying love, resilience, and the pursuit of freedom.

The thesis emphasizes the significance of female images in Vasyl Shkliar's works as key elements reflecting historical events, national spirit, and moral-ethical ideals. The methodological section presents various types of interactive elective classes and lesson plans for studying Vasyl Shkliar's works. Interactive teaching methods are proposed to promote a deeper understanding of texts, the development of critical thinking, creativity, and the formation of respect for national culture.

Keywords: Vasyl Shkliar's works, character creation, historical context, female image, contemporary Ukrainian literature, methodology for teaching Ukrainian literature in 11th grade.